

Thiền giả Harari giải đáp những câu hỏi thường gặp

ISSN: 2734-9195 09:25 28/02/2026

Con người chắc chắn có ý chí và liên tục đưa ra quyết định. Nhưng hầu hết các quyết định không được đưa ra bởi ý chí tự do, mà bị ảnh hưởng bởi nhiều yếu tố sinh học, văn hóa và chính trị khác nhau.

Thiền giả Yuval Noah Harari giải đáp một số câu hỏi mà ông thường xuyên nhận được - giải thích theo góc nhìn của ông về các chủ đề như huyền ảo so với hiện thực, thuyết định mệnh công nghệ, chủ nghĩa hậu nhân loại và tôn giáo.

(Ảnh: Internet)

Hỏi: *Thưa Thiên giả, ông có nghĩ mọi thứ chỉ là chuyện huyền ảo không? Chẳng lẽ không có gì là thật sao?*

Thiền giả Harari: Tôi không tin mọi thứ đều là chuyện huyền ảo. Đúng vậy, tiền bạc là huyền ảo các công ty, tập đoàn là huyền ảo, và cả các quốc gia, thần linh, và luật bóng đá cũng vậy. Tất cả những thứ này đều là sản phẩm của con người, chỉ tồn tại trong trí tưởng tượng chung của chúng ta. Tuy nhiên, thực tại vẫn hiện hữu. Điều thực tế nhất trên thế giới này là những nỗi khổ niềm đau. Nếu ta nghe một câu chuyện và muốn biết nhân vật chính là có thật hay huyền ảo, ta chỉ cần đặt một câu hỏi rất đơn giản: *“Nhân vật chính này sẽ phải chịu đau khổ chứ?”*

Khi người ta thiêu huỷ các đền thờ thần Zeus (thần Sấm Sét), vị thần trị vì các vị thần và là thần của bầu trời cũng như sấm và sét trong thần thoại Hy Lạp, thần Zeus không cảm thấy đau khổ. Khi đồng đô la mất giá, đồng đô la không cảm thấy đau đớn. Khi các ngân hàng phá sản, các ngân hàng không cảm thấy đau khổ. Khi một quốc gia bị đánh bại trong chiến tranh, quốc gia đó thực sự không cảm thấy đau khổ. Đây chỉ là một phép ẩn dụ. Thần Zeus, đồng đô la, các ngân hàng và các quốc gia không có hệ thần kinh, não bộ hay suy nghĩ. Chúng không cảm thấy đau đớn hay buồn phiền. Chúng không trải nghiệm những nỗi khổ niềm đau.

Ngược lại, một người lính sẽ **đau khổ** khi bị thương trên chiến trường. Một đứa trẻ đói sẽ đau khổ khi không có thức ăn. Một con bò sẽ đau khổ khi bị tách khỏi con bê mới sinh. Đây là hiện thực. Tất nhiên, sự đau khổ hoàn toàn có thể bắt nguồn từ niềm tin của chúng ta vào những điều huyền ảo. Ví dụ, hãy xem xét vô số cuộc chiến tranh do thành phố Jerusalem gây ra. Tôi đã sống ở Jerusalem, thành phố cổ đại ở Trung Đông, nằm trên một cao nguyên thuộc dãy núi Do Thái giữa Địa Trung Hải và Biển Chết, phần lớn cuộc đời mình, vì vậy tôi hiểu rõ về nó. Về mặt vật chất, đây là một nơi bình thường. Có đá, cây cối, nhà cửa, con người, chó và mèo. Nhưng người ta tưởng tượng nó là một nơi rất đặc biệt, đây ấp các vị thần, thiên thần và những tảng đá thiêng liêng. Vì vậy, họ bắt đầu chiến đấu vì nơi này - không phải vì những tảng đá và cây cối thực sự, mà vì những câu chuyện huyền ảo trong tâm trí họ.

Nguyên nhân của chiến tranh là huyền ảo, nhưng những nỗi khổ niềm đau phát sinh từ nó là hoàn toàn có thật.

Máu là thật, những nỗi khổ niềm đau là thật, nỗi buồn là thật. Đây chính là lý do tại sao chúng ta nên cố gắng phân biệt giữa huyền ảo và hiện thực.

Tôi không cho rằng tất cả các tác phẩm hư cấu đều xấu. Điều đó không đúng. Hư cấu rất cần thiết cho sự tồn tại của chúng ta. Không một xã hội loài người phức tạp nào có thể hoạt động nếu thiếu những câu chuyện được chấp nhận rộng rãi về những thứ như tiền bạc, quốc gia, tập đoàn và luật pháp. Ví dụ, để

chơi bóng đá, trước tiên bạn cần 22 người tin vào cùng một luật lệ trò chơi văn hoá thể thao, mặc dù những luật lệ đó chỉ tồn tại trong trí tưởng tượng của chúng ta. Chơi bóng đá chắc chắn rất vui, nhưng nếu một kẻ quá khích bắt đầu đánh đập cổ động viên đội đối phương, thì hẳn ta đã quá nghiêm túc rồi. Tương tự, để một quốc gia hoạt động đúng cách, chúng ta phải thuyết phục hàng triệu người rằng quốc gia đó, quốc kỳ của nó, tiền tệ của nó, v.v., là có thật, mặc dù tất cả những điều này chỉ tồn tại trong trí tưởng tượng của chúng ta. Quốc gia là một phát minh tuyệt vời. Chúng cho phép mọi người chăm sóc hàng triệu người xa lạ và đảm bảo sức khỏe, sự an toàn và giáo dục của họ. Nhưng nếu chúng ta quên rằng quốc gia là những khái niệm huyền ảo mà chúng ta tạo ra để giúp đỡ mọi người, chúng ta có thể bắt đầu tàn sát hàng triệu người vì những thứ huyền ảo như “Quốc thể hay danh dự của một quốc gia”.

Tóm lại, những nỗi khổ niềm đau là thước đo thực sự để mọi người đánh giá xem những câu chuyện chúng ta tạo ra có lợi hay có hại. Nếu tin vào một câu chuyện có thể làm giảm thiểu những nỗi khổ niềm đau, đây là một câu chuyện hay. Nếu tin vào một câu chuyện sẽ gây ra đau khổ, đó là một câu chuyện có hại. Tốt nhất là nên thay đổi câu chuyện đó.

Hỏi: *Thiên giả có tin vào thuyết định mệnh công nghệ không?*

Thiên giả Harari: Công nghệ không phải là yếu tố quyết định duy nhất. Vào thế kỷ XX, một số xã hội đã sử dụng sức mạnh của điện, đường sắt và radio để thiết lập các chế độ độc tài toàn trị, trong khi những xã hội khác lại sử dụng chính những công nghệ đó để xây dựng các nền dân chủ tự do. Hãy xem xét Bắc và Nam Triều Tiên - họ sở hữu cùng một công nghệ, nhưng lại lựa chọn những con đường xã hội hoàn toàn khác nhau. Các công nghệ mới của thế kỷ XXI cũng có thể tạo ra thiên đường hoặc **địa ngục** - điều đó phụ thuộc vào những lựa chọn mà chúng ta đưa ra.

Trong trường hợp xấu nhất, AI sẽ thay thế hàng trăm triệu người khỏi thị trường lao động, đẩy họ vào một “tầng lớp vô dụng” mới. Con người sẽ mất đi giá trị kinh tế và quyền lực chính trị. Đồng thời, công nghệ sinh học sẽ cho phép một nhóm thiểu số được chọn trở thành siêu nhân. Với một hệ thống giám sát toàn diện liên tục theo dõi không chỉ lời nói và hành động của mọi người mà còn cả cảm xúc và suy nghĩ của họ, việc chống lại nhóm siêu nhân này sẽ gần như bất khả thi.

Nguy hiểm tiềm ẩn là các chính phủ và tập đoàn có thể giành được khả năng “xâm nhập vào” (hack) nhân loại. “Xâm nhập vào” (hack) nhân loại có nghĩa là biết về chúng ta nhiều hơn chính chúng ta biết về bản thân mình. Để làm được điều này, các chính phủ hoặc tập đoàn cần một lượng kiến thức sinh học khổng

lồ, lượng dữ liệu khổng lồ và khả năng tính toán mạnh mẽ. Cho đến nay, chưa ai có thể làm được điều này. Ngay cả ở Đức Quốc xã hay Liên Xô, các chính phủ cũng không thể biết được hành động, suy nghĩ và cảm xúc của từng cá nhân.

Nhưng chẳng bao lâu nữa, một số chính phủ và tập đoàn có thể sở hữu đủ kiến thức sinh học, đủ dữ liệu và đủ sức mạnh tính toán để giám sát mọi người suốt ngày đêm, biết được mọi hành động, suy nghĩ và cảm xúc của chúng ta.

Một khi các chính phủ hoặc tập đoàn biết về chúng ta nhiều hơn chính chúng ta biết về bản thân mình, họ có thể dự đoán cảm xúc và quyết định của chúng ta, thao túng cảm xúc và quyết định của chúng ta, và thiết lập những chế độ độc tài toàn trị đáng sợ nhất trong lịch sử.

Đây là kịch bản tồi tệ nhất. Nhưng nó không phải là dự đoán, chỉ là một khả năng. Và còn những lựa chọn khác. Kịch bản tốt nhất là các công nghệ mới sẽ giải phóng toàn nhân loại khỏi gánh nặng bệnh tật và lao động nặng nhọc, cho phép mọi người khám phá và phát triển tiềm năng thực sự của mình.

Kỹ thuật sinh học sẽ tập trung vào việc chữa trị cho tất cả mọi người, chứ không chỉ nâng cao trình độ của một số ít người được chọn. Trí tuệ nhân tạo (AI) chắc chắn sẽ thay thế nhiều công việc, nhưng lợi nhuận thu được sẽ được sử dụng để cung cấp các dịch vụ và giáo dục tốt hơn cho tất cả mọi người, và để cho mọi người cơ hội theo đuổi ước mơ của mình, dù là trong nghệ thuật, thể thao, tâm linh hay xây dựng cộng đồng. Công nghệ giám sát tiên tiến nhất sẽ được sử dụng để giám sát chính phủ, chứ không phải công dân, để đảm bảo rằng tham nhũng không tồn tại trong chính phủ.

Tình huống nào trong số này sẽ xảy ra? Điều đó phụ thuộc vào chúng ta.

Hỏi: *Thiền giả có phải là người theo chủ nghĩa hậu nhân loại? Thiền giả có khuyến khích mọi người sử dụng công nghệ sinh học và AI để tạo ra siêu nhân không?*

Thiền giả Harari: Tôi hoàn toàn không phải là người theo chủ nghĩa hậu nhân loại, và tôi tin rằng việc sử dụng công nghệ sinh học và AI để thay đổi nhân loại là một ý tưởng cực kỳ nguy hiểm. Nhân loại luôn phải đối mặt với một vực sâu ngăn cách giữa quyền lực và trí tuệ.

Vực sâu này tồn tại giữa khả năng thao túng các hệ thống và trí tuệ cần thiết để hiểu sâu sắc chúng. Thật không may, thao túng dễ hơn nhiều so với hiểu biết. Xây dựng một con đập trên sông dễ hơn nhiều so với việc hiểu được tác động của nó đối với hệ sinh thái.

Con người chúng ta thường bắt đầu thao túng mọi thứ trước khi hiểu đầy đủ hậu quả hành động của mình.

(Ảnh: Internet)

Trong quá khứ, con người chúng ta đã học cách thao túng thế giới bên ngoài. Chúng ta đã học cách kiểm soát sông ngòi, động vật và rừng rậm. Nhưng vì không hiểu được sự phức tạp của hệ sinh thái, chúng ta đã lạm dụng quyền lực này. Chúng ta đã phá vỡ sự cân bằng của hệ sinh thái và hiện đang đối mặt với sự sụp đổ sinh thái.

Vào thế kỷ XXI, chúng ta có thể thao túng không chỉ thế giới bên ngoài mà còn cả thế giới nội tâm của chính mình. Công nghệ di truyền và AI có thể cho phép chúng ta định hình lại thể chất và tinh thần, thao túng cảm xúc, suy nghĩ và cảm giác.

Do thiếu hiểu biết về sự phức tạp của hệ thống tâm lý nội tại, chúng ta có thể lạm dụng sức mạnh này. Chúng ta có thể mất cân bằng giữa thể chất và tinh thần, đối mặt với sự sụp đổ nội tâm của con người, phản ánh các cuộc khủng hoảng sinh thái bên ngoài. Điều đáng lo ngại là các chính phủ, tập đoàn và quân đội có khả năng sử dụng các công nghệ mới để nâng cao các kỹ năng cần thiết của họ, chẳng hạn như trí thông minh và kỷ luật, trong khi ít quan tâm đến việc trau dồi các kỹ năng khác, chẳng hạn như sự đồng cảm, cảm thụ nghệ thuật hoặc chiều sâu tâm linh.

Kết quả có thể là trong khi con người sở hữu trí thông minh và kỷ luật vượt trội, họ lại thiếu lòng từ bi, sự đồng cảm, cảm thụ nghệ thuật và chiều sâu tâm linh.

Chúng ta có thể vô tình đánh mất phần lớn tiềm năng của con người.

Thật vậy, chúng ta biết rất ít về tiềm năng thực sự của nhân loại bởi vì chúng ta biết quá ít về tâm trí con người. Tuy nhiên, chúng ta lại đầu tư rất ít nguồn lực vào việc khám phá tâm trí con người, thay vào đó tập trung vào việc cải thiện tốc độ kết nối internet và hiệu quả của các thuật toán dữ liệu lớn.

Tôi hy vọng rằng cứ mỗi đô la và mỗi phút chúng ta dành cho việc phát triển công nghệ AI, chúng ta sẽ dành thêm một đô la và mỗi phút để khám phá và phát triển chính tâm trí của mình.

Hỏi: *Thiền giả thường xuyên sử dụng những thuật ngữ rất khiêu khích, chẳng hạn như “giai cấp vô dụng” hay “hacker **nhân loại**”. Tại sao bạn lại đặt ra những thuật ngữ này? Bạn có tán thành việc tạo ra một giai cấp vô dụng, hay bạn tán thành hacker nhân loại?*

Thiền giả Harari: Trở lại năm 2014, rất lâu trước khi những chủ đề này trở nên phổ biến, tôi đã cảnh báo về những nguy hiểm của việc “hacker nhân loại” và sự trỗi dậy của một “tầng lớp vô dụng”. Tôi tin rằng mặc dù AI sở hữu tiềm năng tích cực to lớn, nhưng nếu bị lạm dụng, nó sẽ gây ra mối đe dọa hiện hữu đối với nhân loại. AI không chỉ có thể xâm nhập vào (hacker) điện thoại thông minh của chúng ta, mà thậm chí còn có thể xâm nhập vào não bộ của chúng ta. AI cũng có thể cướp mất việc làm của chúng ta, đẩy nhiều người trong chúng ta vào một “tầng lớp vô dụng” mới. Tôi đã cố tình đặt ra những thuật ngữ gây tranh cãi như “hacker nhân loại” và “tầng lớp vô dụng” để thu hút sự chú ý đến những nguy hiểm này.

Tôi rất vui khi thấy nhiều người bắt đầu quan tâm đến những mối nguy hiểm này. Nhưng điều khiến tôi băn khoăn là thay vì đoàn kết để chống lại mối đe dọa chung này, chúng ta lại đang tranh cãi và đổ lỗi cho nhau. Rõ ràng là một số người đang làm những việc nguy hiểm, nhưng tôi không nghĩ chúng ta nên coi bất kỳ nhóm nào là kẻ thù, cũng không nên coi họ là nguồn gốc của mọi vấn đề. Thay vào đó, gốc rễ của vấn đề nằm ở những mối nguy hiểm tiềm tàng của các công nghệ mới như AI, và chúng ta nên đoàn kết càng nhiều người càng tốt để cùng nhau giải quyết vấn đề này. Sự thù hận sẽ hủy diệt loài người. Hợp tác sẽ cứu rỗi chúng ta. Bạn muốn dành thời gian để lan truyền sự thù hận hay cùng nhau giải quyết vấn đề?

Rõ ràng một số người đang làm những việc nguy hiểm, nhưng tôi không nghĩ chúng ta nên coi bất kỳ nhóm nào là kẻ thù, cũng không nên xem họ là nguồn gốc của mọi vấn đề. Thay vào đó, gốc rễ của vấn đề nằm ở những mối nguy hiểm tiềm tàng của các công nghệ mới như AI, và chúng ta nên đoàn kết càng

nhiều người càng tốt để cùng nhau giải quyết vấn đề này.

Sự thù hận sẽ hủy diệt nhân loại. Hợp tác có thể cứu rỗi chúng ta. Bạn muốn dành thời gian gieo rắc thù hận hay cùng nhau giải quyết vấn đề?

Hỏi: *Thiền giả nghĩ gì về tôn giáo và **tâm linh**? Liệu chúng có còn vai trò gì trong thế kỷ XXI?*

Thiền giả Harari: Tôi phân biệt giữa tôn giáo và tâm linh. Tôn giáo là một giao ước, trong khi tâm linh là một cuộc hành trình. Tôn giáo cung cấp cho chúng ta một giao ước rõ ràng: *“Đức Chúa tồn tại. Ngài chỉ cho chúng ta cách hành động. Nếu chúng ta vâng lời Đức Chúa, chúng ta sẽ lên thiên đường. Nếu chúng ta bất tuân Ngài, chúng ta sẽ xuống địa ngục.”* Nhìn chung, chúng ta không được phép đặt câu hỏi hoặc thay đổi giao ước này - chúng ta chỉ cần tin vào nó và tuân theo các quy tắc.

Hành trình tâm linh không giống như vậy. Nó thường dẫn dắt con người một cách huyền bí đến một đích đến không xác định. Hành trình bắt đầu bằng những câu hỏi sâu sắc như: *“Tôi là ai?”*, hay *“Ý nghĩa của cuộc sống là gì?”*, hoặc *“Điều gì là thiện và điều gì là ác?”* Hầu hết mọi người chỉ đơn giản chấp nhận những câu trả lời có sẵn do các tổ chức tôn giáo cung cấp, nhưng những người tìm kiếm tâm linh không dễ dàng hài lòng. Những người tìm kiếm tâm linh đặt câu hỏi về mọi thứ và thường thách thức niềm tin và phong tục của các tôn giáo chính thống. Có một câu tục ngữ Thiền: *“Nếu gặp một vị Phật trên đường, hãy dung gươm tuệ giác giết ông ta.”* Điều này có nghĩa là nếu bạn gặp phải những khái niệm cứng nhắc và giáo điều cố định của Phật giáo chính thống trên con đường tâm linh của mình, bạn cũng phải giải phóng chúng.

Đối với các tôn giáo, tâm linh là một mối đe dọa nguy hiểm. Các tôn giáo thường cố gắng kiểm soát việc theo đuổi tâm linh của tín đồ, và những thách thức mà nhiều hệ thống tôn giáo phải đối mặt không đến từ những tín đồ bình thường chỉ quan tâm đến thức ăn, tình dục và quyền lực, mà đến từ những người tìm kiếm chân lý tâm linh vượt ra ngoài những điều sáo rỗng. Ví dụ, hệ thống tôn giáo của Ấn Độ giáo bị thách thức bởi Đức Phật, Do Thái giáo bởi Chúa Giê-su, và phong trào Tin Lành chống lại Giáo hội Công giáo La Mã được khơi dậy bởi một nhà thần học người Đức, tu sĩ Dòng Augustinô, và là nhà cải cách tôn giáo, Giáo sư Martin Luthe (1483- 1546). Giáo sư Martin Luthe khao khát tìm kiếm ý nghĩa của cuộc sống, từ chối chấp nhận các nghi lễ, tục lệ và sự thỏa hiệp mà Giáo hội Công giáo La Mã đưa ra.

Vào thế kỷ XXI, tôi tin rằng tâm linh quan trọng hơn bao giờ. Trong phần lớn lịch sử, hầu hết mọi người đều ngần ngại bắt đầu hành trình tâm linh và thường bỏ

qua những câu hỏi quan trọng nhất trong cuộc sống. Nhưng ngày nay, các công nghệ như trí tuệ nhân tạo và kỹ thuật sinh học đang buộc tất cả chúng ta phải đối mặt với một số câu hỏi tâm linh cổ đại và sâu sắc, chẳng hạn như “Ý thức là gì?”, “Nhân loại là gì?” và “Liệu ý chí tự do có tồn tại?”.

Hỏi: *Thiền giả nói con người không có ý chí **tự do**. Chẳng phải đó là một quan điểm rất tiêu cực về nhân loại sao?*

Thiền giả Harari: Tự do không phải là bẩm sinh; nó phải được đấu tranh để giành lấy. Những người tin rằng quyết định của họ thể hiện “ý chí tự do” là những người dễ bị thao túng nhất. Con người chắc chắn có ý chí và liên tục đưa ra quyết định. Nhưng hầu hết các quyết định không được đưa ra bởi ý chí tự do, mà bị ảnh hưởng bởi nhiều yếu tố sinh học, văn hóa và chính trị khác nhau.

Tin vào “ý chí tự do” là nguy hiểm vì nó dẫn đến sự thiếu hiểu biết về bản thân. Khi chúng ta lựa chọn một điều gì đó - một sản phẩm, một nghề nghiệp, một người bạn đời, một chính trị gia - chúng ta thường tự nhủ: “Đây là lựa chọn của tôi dựa trên ý chí tự do.” Nếu thực sự là như vậy, thì không còn gì để khám phá nữa. Chúng ta không có lý do gì để khám phá những cảm xúc sâu sắc nhất của mình và những lực lượng định hình nên sự lựa chọn của chúng ta.

Niềm tin vào ý chí tự do đang trở nên nguy hiểm hơn bao giờ hết, khi các tập đoàn và chính phủ sở hữu những công nghệ mới mạnh mẽ để định hình và thao túng các lựa chọn của chúng ta. Mặt khác, tôi không chủ trương giao phó toàn bộ quyền lực cho thuật toán để chúng đưa ra quyết định thay cho chúng ta. Tôi đề xuất một sự thỏa hiệp: thay vì chỉ đơn giản tin rằng bạn có ý chí tự do, hãy khám phá bản thân và hiểu những yếu tố thực sự ảnh hưởng đến mong muốn và quyết định của bạn. Chỉ bằng cách này, bạn mới có thể tránh trở thành con rối của những nhà độc tài hoặc máy tính siêu thông minh. Càng đặt câu hỏi về những niềm tin ngây thơ vào ý chí tự do, bạn càng có thể thực sự tận hưởng tự do hơn.

Đây dĩ nhiên là lời khuyên lâu đời nhất. Từ thời cổ đại, các bậc hiền triết đã nhiều lần khuyên răn con người hãy “hiểu rõ chính mình”. Tuy nhiên, vào thời của một triết gia người Hy Lạp cổ đại, được coi là một trong những người đã sáng tạo ra nền triết học phương Tây và là nhà triết gia đạo đức đầu tiên của nền tư tưởng đạo đức phương Tây, Socrates (470-399 trước Tây lịch), Chúa Giê-su và Đức Phật, bạn không thực sự phải cạnh tranh. Nếu bạn không hiểu rõ bản thân, bạn sẽ mãi là một bí ẩn đối với người khác. Giờ đây, bạn phải đối mặt với sự cạnh tranh. Ngay cả khi bạn đang đọc những dòng này, các chính phủ và tập đoàn đang làm mọi cách để “hack you” (xâm nhập vào bạn). Nếu họ hiểu bạn hơn cả chính bạn hiểu mình, họ có thể bán cho bạn bất cứ thứ gì họ muốn - cho

dù đó là sản phẩm hay chính trị gia.

Hỏi: Một số người có thể xem Thiền giả như một nhà tiên tri hoặc một bậc **Đạo sư** tâm linh. Thiền giả nghĩ sao về điều này?

Thiền giả Harari: Tôi hoàn toàn không phải là nhà tiên tri hay bậc Đạo sư tâm linh. Tôi không dự đoán tương lai và tôi tin rằng không ai có thể làm được điều đó. Lịch sử không phải là định mệnh và vào năm 2050 không ai biết thế giới sẽ như thế nào.

Tất cả những gì tôi làm là sử dụng kiến thức lịch sử của mình để đặt ra những câu hỏi về tương lai và vạch ra các kịch bản khả thi khác nhau, nhấn mạnh những kịch bản nguy hiểm nhất, với hy vọng chúng ta có thể ngăn chặn chúng xảy ra.

Kịch bản nào cuối cùng trở thành hiện thực phần lớn phụ thuộc vào lựa chọn của chính chúng ta. Ý nghĩa của việc nói về tương lai nằm ở khả năng hành động để thay đổi nó. Vậy thì dự đoán những điều chúng ta không thể thay đổi thì có ích gì?

Tất nhiên, sẽ luôn có những người coi tôi như một bậc Đạo sư tâm linh. Việc trân trọng kiến thức và lắng nghe các học giả là quan trọng, nhưng thần tượng hóa bất cứ ai - kể cả các học giả - đều nguy hiểm. Một khi ai đó được thần tượng hóa, họ có thể bắt đầu tin vào ý kiến của người khác về mình, điều này nuôi dưỡng sự kiêu ngạo và thậm chí có thể khiến họ phát điên. Còn đối với những người hâm mộ của họ, một khi họ tin rằng ai đó là toàn tri, họ sẽ từ bỏ tự do và ngừng nỗ lực của chính mình. Họ kỳ vọng người thầy của mình sẽ cung cấp tất cả các câu trả lời và giải pháp.

Ngay cả khi câu trả lời và giải pháp của người thầy là sai, họ vẫn sẵn sàng chấp nhận chúng. Vì vậy, tôi hy vọng mọi người đọc sách của tôi như một tập hợp các câu hỏi, chứ không phải câu trả lời, và xem tôi như một người cùng họ khám phá sự thật, chứ không phải một nhà tiên tri toàn năng.

Viết dịch: **Sa môn Lê Văn Phước**/Nguồn: ynharari.com